

СУБСИДУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ ЧИ ВІДХІД ВІД ПАТЕРНАЛІЗМУ: ПОШУК БАЛАНСУ ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ, СУСПІЛЬСТВА, ДЕРЖАВИ

Завгородня Світлана Павлівна,
кандидат наук з державного управління

У статті акцентовано увагу на проблемі пошуку балансу інтересів особи, суспільства та держави, що постає за відходу від політики субсидування енергопостачання, відмови від формування цін і тарифів за принципом «затрати плюс» та реалізації адресної соціальної підтримки вразливих споживачів енергоресурсів. Зазначено, що реформування внутрішніх енергетичних ринків водночас має передбачати узгодження особистих і суспільних інтересів за умови їх максимального врахування та управління, а застосування в сучасних умовах державотворення збалансованого державного патерналізму має поєднувати адресну соціальну підтримку окремих верств населення з процесами суспільної самоорганізації, створюючи умови для реалізації потреб населення в енергетичних ресурсах власними зусиллями.

Реформування енергетичних субсидій у напрямі від субсидування виробників до адресної допомоги вразливим споживачам енергоресурсів у довгостроковому періоді приводить до зростання суспільного добробуту, але водночас змушує особу нести таку відповідальність, якої від неї раніше не вимагали, зокрема забезпечувати ощадливе використання енергоресурсів та ефективність господарювання. Передбачається становлення особи як об'єкта та суб'єкта узгодження інтересів щодо енергоефективного та енергоощадного споживання. З'ясовано місце та роль інститутів громадянського суспільства як важливих представників суспільних інтересів, впливових посередників між їх носіями та органами державної влади, що мають спрямовувати зусилля для узгодження інтересів особи із суспільно значущими інтересами шляхом трансформації їх спрямованості на ціннісні орієнтації суспільства. Це сприятиме нейтралізації патерналістських очікувань населення та переконань в існуванні дешевих енергетичних ресурсів, формуванню у громадян відповідальності за ощадливе та енергоефективне споживання, а також відіграє важливу роль у забезпеченні суспільної стабільності.

Ключові слова: інтереси, особа, громадянське суспільство, збалансований державний патерналізм, реформування енергетичних ринків, ефективне енерговикористання, субсидування енергопостачання.

Zavgorodnia Svitlana

**SUBSIDIZING POPULATION OR DEPARTURE FROM PATERNALISM:
ACHIEVE THE BALANCE OF INTERESTS OF INDIVIDUAL, SOCIETY, STATE**

The article focuses on the problem of finding a balance between the interests of the individual, society and the state arising from the abandonment of the policy of subsidizing energy supply, the refusal of the formation of prices and tariffs on the principle of “cost plus” and the imple-

mentation of targeted social support for vulnerable energy consumers. It is noted that the reformation of the internal energy markets simultaneously have to foresee the reconciliation of personal and public interests, provided that they are maximally accounted for and managed, and the application in the modern conditions of state-building of balanced state paternalism have to combine targeted social support of separate sections of the population with the processes of social self-organization, creating conditions for realizing the needs of the population in energy resources by their own efforts.

Reforming energy subsidies in the direction from subsidizing producers to addressing help of vulnerable energy consumers in the long run leads to an increase of public welfare, but at the same time forces the person of that measure of responsibility that he has not previously required – a conservative use of energy resources and management efficiency. It is envisaged the formation of a person as an object and subject of coordination of interests for energy-efficient and energy-saving consumption. It is found out the place and role of institutes of civil society as important representatives of social interests, influential mediators between their carriers and state authorities, which should direct efforts to reconcile the interests of the person with socially important interests, by transforming their orientation towards the values of society. This will help to neutralize the paternalistic expectations of the population and the belief in the existence of cheap energy resources, the formation of the responsibility of the population for economical and energy-efficient consumption, and also an important role in ensuring public stability.

Keywords: interests, person, civil society, balanced state paternalism, reformation of energy markets, efficient energy use, subsidizing energy supply.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Участь України в Енергетичному Співтоваристві та виконання зобов'язань, які з цього випливають, передбачає лібералізацію енергетичних ринків, перехід до ринкового ціноутворення, а також суперечить безпосередньому чи опосередкованому закріпленню ціни закупівлі або продажу енергетичних ресурсів. Водночас є низка заходів, що спрямовані на подолання проблем, що можуть виникати під час реформування енергетичного ринку, пов'язаних із доступом окремих категорій споживачів до найважливіших енергетичних послуг належної якості за доступними цінами. Це передбачено у Договорі про заснування Енергетичного Співтовариства [1] та Директивах Третього енергетичного пакета Європейського Союзу [2; 3], що зобов'язують забезпечити доступ до надійних, стійких і сучасних джерел енергії, отримання вигод від лібералізації ринку та встановлення справедливої ціни на енергоресурси для вразливих категорій споживачів за рахунок надання державної допомоги окремим із них. Такий підхід, соціальний за своїм характером, має на меті покращення енергетичної ефективності житлових приміщень, заборону відключення енергопостачання у критичні моменти, прозорість контрактних умов.

Використання в Україні інструментів, які, з одного боку, покликані забезпечити окремі категорії споживачів енергетичними ресурсами, якщо останні не спроможні самі підтримати власний добробут, а з іншого – створювати умови реалізації потреб в енергетичних ресурсах власними зусиллями, сприймається населенням досить неоднозначно, адже змушує особистість до тієї міри відповідальності, якої від неї раніше не вимагали. Однією з передумов цього є сформованість в Україні патерналістських очікувань суспільства, що виникли на основі наявності величезних державних соціальних зобов'язань, успадкованих від соціалістичної системи і не забезпечених фінансовими ресурсами, гарантування державою соціальних норм для подолання заперечливого ставлення до індивідуалізації у період проведення ринкових реформ [4], використання енергетичного комплексу як донора популістської соціальної політики, зокрема з метою гарантування електоральної підтримки [5]. Тому наразі актуальним є питання пошуку балансу різноманітних інтересів особи, суспільства та держави в контексті збалансованої патерналістської моделі соціальної політики держави та водночас забезпечення ефективного й надійного енергопостачання. Очевидно, що досягти цілковитого балансу інтересів неможливо, але пошук раціо-

нального співвідношення інтересів у тріаді «особа - суспільство – держава» в умовах трансформаційних змін є актуальним питанням.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Дослідження зазначеної проблеми зумовлює аналіз наукових праць учених, що зосередили увагу на особливостях взаємодії особи, суспільства та держави в сучасному світі, зокрема І. Надольного, С. Кострюкова, О. Конопцева, Н. Оніщенко, С. Сунегіна, П. Гураля. Роль держави в забезпеченні єдності суспільного та особистісного, її здатності до організації та використання ресурсів, особливості взаємної відповідальності держави та суспільства в соціальній державі досліджували В. Геєць, В. Єлагін, О. Новікова, О. Ткач, Н. Ларіна; проблеми подальшого реформування енергетичного сектору України за умов відходу від політики державного патерналізму вивчали О. Суходоля, А. Сменковський.

Тенденції, що мають місце в Україні, також підтверджують актуальність проблематики дослідження з практичної точки зору та декларують необхідність пошуку взаємоприйняттого балансу інтересів особи, суспільства та держави в контексті євроінтеграційних прагнень. Так, Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», яка схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015 [6], визначено, що передумовою проведення реформ задля впровадження в Україні європейських стандартів життя є суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона має свою зону відповідальності. Чільне місце серед інших реформ посідає реформа енергетики, що передбачає забезпечення енергетичної безпеки і перехід до енергоефективного та енергоощадливого використання й споживання енергоресурсів із впровадженням інноваційних технологій.

Метою статті є визначення принципових засад пошуку взаємоприйняттого балансу інтересів особи, суспільства та держави в контексті відходу від політики субсидування енергопостачання та реалізації моделі збалансованого державного патерналізму, що передбачає адресну соціальну підтримку вразливих споживачів енергоресурсів у поєднанні з процесами самоорганізації суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування основ договірної теорії походження держави як системи поглядів, згідно з якими держава виникає як результат договору між людьми внаслідок усвідомлення ними своїх потреб, завершилось у XVII–XVIII ст. і стало підґрунтям становлення західноєвропейської моделі взаємовідносин у системі «держава – суспільство». Серед характерних особливостей теорії суспільного договору дослідниками виявлено такі: «результат об'єднання груп людей для загального блага, де громадянин частково втрачає свій суверенітет, але натомість отримує захист природних прав і власності шляхом установа чітко означених і загально узгоджених законів, де правитель діє в чітких рамках цих законів, повністю підзвітний громадськості» [7]; «як засіб подолання соціальної несправедливості, де єдиний шлях до узгодження особистих та суспільних інтересів, щоб суспільні інтереси стали для громадян особистими» [8]; «вихід суспільства з-під тотального впливу держави та перебирання на себе функцій, які були традиційно притаманні лише державним інституціям» [9].

Оскільки проблема забезпечення безпеки може бути певною мірою вирішена за рахунок укладення суспільного договору, що передбачає узгодження особистісних та суспільних інтересів, проводити реформи з метою забезпечення динамічного прогресивного розвитку суспільства можливо за умови максимального врахування та управління інтересами особи (соціальної групи) і суспільства.

Узгодження соціальних інтересів особи, суспільства та держави – досить складний процес, що здійснюється з урахуванням принципових засад чинної моделі соціальної політики держави. В умовах постсоціалістичного перехідного періоду дослідники акцентують увагу на двох основних моделях розвитку соціальної політики із властивими для них особливостями [9]: а) патерналістська модель (суб'єктно-об'єктна); б) адресна соціальна модель, побудована на основі партнерських відносин на рівні держави й особистості (суб'єктно-суб'єктна).

За патерналістської моделі поведінка людини в соціальній сфері жорстко визначалася державою, практично все населення було відносно соціально захищене, але в такій моделі ігнорувався механізм суспільної самоорганізації. Проте суб'єктно-об'єктні відносини, в яких держава має тільки відповідальність, а особистість –

лише права, створюють підґрунтя для утриманських настроїв серед населення.

За другої моделі соціальної політики особа і держава повинні стати соціальними партнерами на основі взаємовідносин «суб'єкт – суб'єкт» і розвивати діалог між собою за допомогою відкритого обміну поглядами й позиціями з актуальних проблем через діяльність громадських організацій. За таких взаємовідносин держава суттєво скорочує свої зобов'язання, а з появою повноправних суб'єктів громадянського суспільства (особистість, соціальні групи, політичні партії, профспілки) суспільство перебирає на себе такі функції, як акумулювання та розпорядження частиною коштів соціального забезпечення.

В окремих публікаціях наголошується [9–11], що в сучасних умовах державотворення практично всіма розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, застосовується збалансований державний патерналізм. У цій моделі соціальної політики поєднується адресна соціальна підтримка окремих верств населення з процесами суспільної самоорганізації. При цьому принциповими засадами реалізації зазначеної моделі соціальної політики є такі: захист від жорсткого впливу ринку на соціально вразливі версти населення, яким не обійтися без соціальної підтримки держави; сприяння розвитку економічної активності різних верств населення, їх здатності адаптуватися до ринку; солідарна соціальна відповідальність держави, громадян, підприємців, інститутів громадянського суспільства за благополуччя й соціальний розвиток суспільства; підтримка різних форм залучення осіб до активної участі у суспільному житті, формуванні й реалізації соціальної політики.

Реформування енергетичного сектору України в економічно прибутковий, гнучкий сектор економіки супроводжується переходом на ринкове тарифо- та ціноутворення і відходом від політики субсидування енергопостачання, відмовою від формування цін і тарифів за принципом «затрати плюс». За ринкового ціноутворення, коли споживач енергоресурсів має можливість вибору виду, якості й кількості послуг, що забезпечені його платоспроможністю, він перетворюється на суб'єкта енергетичного ринку, який має право вимагати якісні послуги. В той же час, підвищення цін на енергоресурси для населення може бути занадто високим, щоб окремі групи споживачів мали змогу заплатити за них. Зважаючи на це та з урахуванням чинної

моделі соціальної політики, реалізується адресна соціальна підтримка вразливих категорій споживачів енергоресурсів, яка стимулює до ощадливого використання цих ресурсів та ефективного господарювання, але водночас примушує особу брати на себе відповідальність, якої від неї раніше не вимагали.

Зокрема, протягом останнього часу були прийняті довгоочікувані рішення, спрямовані на запровадження поетапного переходу до монетизації адресної соціальної допомоги вразливих категорій споживачів енергоресурсів, які не вдавалося реалізувати протягом тривалого часу: розпочато поетапний перехід до монетизації житлово-комунальних субсидій, який наразі реалізується на рівні підприємств – надавачів послуг, а з 1 січня 2019 р. здійснюватиметься для домогосподарств. Одночасно для вдосконалення механізму соціального забезпечення вразливих категорій споживачів енергоресурсів, підвищення адресності державних виплат Міністерством розроблено проект Закону України «Про верифікацію та моніторинг державних виплат».

Проте такі заходи сприймаються населенням досить неоднозначно, що свідчить про неготовність взяти на себе частку відповідальності за реалізацію власних потреб в енергетичних ресурсах. Яскравим прикладом такої поведінки є результати верифікації одержувачів субсидій, що висвітлили низку проблемних питань, як-от: зростаючу динаміку видатків державного бюджету для надання пільг та житлових субсидій населенню протягом останніх років, наявність серед отримувачів житлових субсидій значної кількості власників елітного житла. Якщо в 2016 р. субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на надання пільг та житлових субсидій населенню на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепло-, водопостачання і водовідведення, квартирної плати (утримання будинків і споруд та прибудинкових територій), вивезення побутового сміття та рідких нечистот становила 47 080 619,4 тис. грн, а субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на надання пільг та житлових субсидій населенню на придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу – 1 205 172,8 тис. грн [12], то в держбюджеті на 2018 р. передбачено видатків на суму 70 992 648,2 тис. та 2 715 432,4 тис. грн відповідно [13]. При цьому, у минулому опалювальному сезоні програмою надання житлових субсидій скористалися 23 400 домогосподарств у будинках площею більше 200 м², 28 500 домогосподарств – у квартирах площею більше 120 м² та

925 000 домогосподарств, до складу яких входили особи, які декларували повну відсутність доходів [14].

Невтішною є ситуація і щодо запровадження ощадливого використання енергоресурсів у багатоквартирних будинках за рахунок створення об'єднань співвласників багатоквартирного будинку (ОСББ) у житлово-комунальній сфері як інституту, спроможного взяти на себе відповідальність за стан задоволення енергетичних потреб населення. ОСББ визначено ключовим учасником програми Фонду енергоефективності, який надаватиме кошти для реалізації проектів термомодернізації, упровадження ефективних систем моніторингу та управління, встановлення ефективних опалювальних і охолоджувальних систем та обладнання, а також для заміни наявних систем та обладнання на ефективніше. Але станом на кінець 2017 р. лише 16,2 % багатоквартирних будинків в Україні об'єдналися в ОСББ [15].

Водночас, як свідчать оцінки міжнародних організацій [16], реформування енергетичних субсидій у напрямі від субсидування виробників до адресної допомоги, що надається категоріям вразливих споживачів енергоресурсів, у довгостроковому періоді зумовлює зростання суспільного добробуту. Однак субсидування викопних енергетичних ресурсів визнано вагомою втратою для суспільного добробуту, у т. ч. через нерівномірність розподілу енергетичних субсидій за групами населення: в середньому 20 % найбільш багатих домогосподарств у країнах із низьким та середнім рівнем доходів отримують у шість разів більше субсидій на енергоресурси, ніж найбільш бідні домогосподарства.

Безумовно, в енергетичній сфері, як і в інших сферах людської життєдіяльності, між інтересами особи та суспільства існують певні відмінності, зумовлені, приміром, існуванням індивідуальних цілей, егоїстичних потреб. Тому в цьому контексті важливим є питання взаємодії особи та суспільства, впливу суспільства на особу через сукупність різноманітних суспільних відносин між людьми.

На важливості означеної проблеми акцентували увагу багато дослідників у різних аспектах, зокрема в аспекті суспільного розвитку [8; 9]; забезпечення національної безпеки [5; 17]; розвитку держави та права [18; 19]. До того ж у наукових дослідженнях учені акцентували увагу на взаємовідносинах особи, суспільства і держави [5; 17; 18], характеризували місце й роль

особи та вплив на неї суспільства [8], взаємодії суспільства і держави [11; 19]. Тому дослідження тих чи тих аспектів взаємодії особи, суспільства та держави передбачає вирішення питань, пов'язаних із розумінням внутрішньої, моральної природи індивіда й зовнішніх чинників, які відповідним чином на нього впливають; роль в узгодженні соціальних інтересів громадянського суспільства та політичних партій у перехідних суспільствах.

Участь індивіда в суспільно-політичному житті характеризує його як суспільного індивіда, якому притаманні соціально значущі якості. Усі як позитивні, так і негативні соціально значущі якості є продуктом впливу суспільства, соціальних спільностей, окремих людей на особистість. Індивід лише тоді стає особистістю, коли його залучено до соціально-економічних відносин у суспільстві, де й виникають будь-які нові потреби й інтереси, та, відповідно, в нього формується система ціннісних орієнтацій.

Рушійною силою діяльності кожної особи, її поведінки виступають інтереси, у результаті чого в суспільстві існує складна взаємодія найрізноманітніших інтересів, досить часто суперечливих. У процесі суспільних відносин вони оцінюються як реальні чи нереальні, справедливі чи несправедливі, істинні чи неістинні тощо. Ці оцінки закріплюються в суспільній свідомості й трансформуються в критерії, установки, виступаючи водночас ціннісними орієнтаціями діяльності кожної особистості. Відтак деякі науковці вважають [8; 17], що ціннісні орієнтації і є об'єктом цілеспрямованого впливу суспільства і держави на формування та розвиток особистості, а ціннісні орієнтації особистості великою мірою будуть визначатися ціннісними орієнтаціями соціальної групи, до якої вона належить. Тобто на основі ціннісних орієнтацій особистості суспільство, держава розробляють систему соціальних норм поведінки особистості, котрі є вимогами, які суспільство, держава, соціальна група ставлять до особистості і які вона має виконувати.

Тому прогресивний, безпечний розвиток суспільства має забезпечити прищеплення особистості соціальних норм та вмінь поєднувати свої інтереси з інтересами інших суб'єктів та інтересами держави, сприяти наближенню цілей особистості, характеру її суспільних дій до інтересів суспільства. Водночас особа, яка реалізує свої інтереси в процесі соціально-економічних відносин у суспільстві, справляє відповідний вплив на розвиток суспільства.

Пошук балансу інтересів індивіда, соціальних груп, суспільства та держави передбачає певну втрату прав і свобод індивіда, що є передумовою забезпечення реалізації їх інтересів, які мають бути не тільки задекларовані державою на офіційному рівні, а й сприйматися суспільством як суспільно значущі інтереси. Тому слушною є думка [19] щодо важливості налагодження взаємовідносин держави із громадянами та інститутами громадянського суспільства. Така взаємодія повинна забезпечити задоволення прав та інтересів різних соціальних груп і реалізацію ефективної державної політики, враховуючи потребу врівноваження національних, групових та індивідуальних інтересів. Йдеться насамперед про спрямування спільних зусиль держави на прийняття політико-правових, адміністративно-організаційних, фінансових умов для ефективного функціонування інституцій громадянського суспільства, а також спрямування спільних зусиль державних інституцій та інституцій громадянського суспільства на розв'язання нагальних суспільних проблем.

Держава завжди регулює всі суспільні відносини, але громадянське суспільство покликане обмежувати її вплив у тих випадках, коли це відбувається всупереч суспільним інтересам, та виступати рівноправним партнером у вирішенні соціально-економічних, гуманітарних і політико-правових завдань. Проте, як стверджується у дослідженні [9], держава в особі її керівників не завжди прагне поділитися із суспільством владою, повноваженнями та іншими ресурсами, а суспільство не поспішає перейняти на себе тягар відповідальності за благополуччя особистості, у т. ч. й щодо економічного та енергоефективного споживання.

ВИСНОВКИ

1. Передумовою реалізації реформ в Україні в напрямку впровадження європейських стандартів життя, чільне місце серед яких посідає реформа енергетичної галузі, є суспільний договір між особистістю, соціальними групами (бізнесом), суспільством і державою. Проте відхід від політики субсидування енергопостачання, встановлення ринкових цін на енергоресурси та запровадження адресної соціальної підтримки вразливих категорій споживачів енергоресурсів водночас із стимулюванням до реалізації потреб в енергетичних ресурсах власними зусиллями сприймається населенням досить неоднозначно. Це, зокрема, проявляється у намаганні заможних верств населення отримати

адресні субсидії, небажанні запровадження ощадливого використання енергоресурсів у багатоквартирних будинках за рахунок створення ОСББ у житлово-комунальній сфері як інституту, спроможного взяти на себе відповідальність за стан задоволення енергетичних потреб населення, що в кінцевому рахунку призводить до значного зростання державних видатків.

2. Процес пошуку взаємоприйняттого балансу соціальних інтересів особи, суспільства та держави передбачає врахування принципових засад збалансованого державного патерналізму, за якого поєднується адресна соціальна підтримка окремих верств населення з процесами суспільної самоорганізації. Чільне місце за такої моделі соціальної політики займають питання взаємодії особистості та суспільства, впливу суспільства на особистість через сукупність різноманітних суспільних відносин між людьми.

3. Упровадження інструментів адресної соціальної підтримки населення, спрямованих на захист від жорсткого впливу енергетичного ринку, на відміну від раніше існуючої моделі (коли поведінка людини в енергетичній сфері жорстко визначалася державою, а практично все населення було відносно соціально захищене), передбачає становлення особи як об'єкта та суб'єкта узгодження інтересів, в результаті чого особа має не лише права, а й відповідальність стосовно реалізації інтересів щодо енергоефективного та енергоощадного споживання. При цьому ціннісні орієнтації особистості мають бути об'єктом цілеспрямованого впливу суспільства і держави та поєднувати інтереси особистості з інтересами інших суб'єктів та держави щодо енергоефективного та енергоощадного споживання.

4. В сучасних умовах для інститутів громадянського суспільства постає важливе завдання щодо узгодження інтересів особи із суспільно значущими інтересами щодо забезпечення енергетичної безпеки України шляхом трансформації їх спрямованості на ціннісні орієнтації суспільства. Інститути громадянського суспільства в Україні мають стати важливими представниками суспільних інтересів, впливовими посередниками між їх носіями та органами державної влади. Це сприятиме нейтралізації патерналістських очікувань населення, переконань в існуванні дешевих енергетичних ресурсів, формуванню у громадян відповідальності за ощадливе та енергоефективне споживання, а також забезпеченню стабільності у суспільстві.

Список використаних джерел

1. Договір про заснування Енергетичного Співтовариства (набрання чинності для України від 01.02.2011) [Електронний ресурс] / Законодавство України. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_926
2. Директива Європейського парламенту та Ради 2009/73/ЄС «Про спільні правила внутрішнього ринку природного газу та про скасування Директиви 2003/55/ЄС» від 13 липня 2009 р. [Електронний ресурс] / Міністерство юстиції України. – Режим доступу : <http://old.minjust.gov.ua/file/32544.docx>
3. Директива Європейського парламенту та Ради 2009/72/ЄС «Про спільні правила внутрішнього ринку електроенергії та про скасування Директиви 2003/54/ЄС» від 13 липня 2009 р. [Електронний ресурс] / Міністерство енергетики та вугільної промисловості України. – Режим доступу : <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245023096>
4. Геєц В. Модернизация в системе «общество – государство – экономика» // Журнал европейской экономики. – 2014. - № 13 (3). – С. 237–252.
5. Суходоля О.М., Сменковський А.Ю. Енергетичний сектор України: перспектива реформування чи стагнація? // Стратегічні пріоритети. – 2013. - № 2 (27). – С. 74–80.
6. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс] / офіц. інтернет-представництво Президента України П. Порошенка. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html>
7. Кострюков С.В. Теорії суспільного договору: європейський і український контексти // Гілея: науковий вісник : зб. наук. праць. - 2018. – Вип. 130. – С. 328–332.
8. Філософія : навч. посіб. / Л.В. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко та ін. ; за заг. ред. І.Ф. Надольного. – 7-ме вид., стер. – К. : Вікар, 2008. – 534 с.
9. Єлагін В.П. Сучасна парадигма розбудови соціальної держави в Україні: монографія. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2011. – 244 с.
10. Балтачєєва Н. Напрями системної трансформації соціальної політики в Україні // Економіст. – 2012. – № 8. – С. 29–32.
11. Хома Н.М. Типологія моделей соціальної держави: аналіз основних підходів // Держава і право. – 2012. – Вип. 56. – С. 618–623.
12. Закон України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» від 25 грудня 2015 р. № 928-VIII [Електронний ресурс] / Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/928-19/page>
13. Закон України «Про державний бюджет України на 2018 рік» від 07 грудня 2017 р. № 2246-VIII [Електронний ресурс] / Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>
14. Андрій Рева: Зміни в системі соціального захисту населення покликані забезпечити соціальну справедливість та адресність допомоги [Електронний ресурс] / Міністерство соціальної політики України. – Режим доступу : <http://www.msp.gov.ua/news/15243.html>
15. Фонд енергоефективності. Як це буде [Електронний ресурс] / Урядовий портал. – Режим доступу : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/ZUBKO%20EE%20Fund_28_Feb2018_version%202.pdf
16. Энергетические субсидии в современном мире. Страны «Группы двадцати» / под ред. Л.М. Григорьева, А.А. Курдина. - М. : ООО «АсминПринт», 2014. - 400 с.
17. Ситник Г.П. Державне управління національною безпекою України : монографія. – К. : Вид-во НАДУ, 2004. – 480 с.
18. Оніщенко Н., Сунєгін С. Механізм взаємодії особи, громадянського суспільства і держави: сутнісні та емпіричні проблеми удосконалення // Публічне право. – 2015. - № 4 (20). – С. 236–245.
19. Гураль П.Ф. Громадянське суспільство і держава в Україні: взаємодія і розвиток // Часопис Київ. ун-ту права. – 2013. - № 3. – С. 13–16.

References

1. Dohovir pro zasnuvannia Enerhetychnoho Spivtovarystva [Agreement on the founding of the Energy Community]. (n.d.). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_926 [in Ukrainian].
2. Dyrektyva Yevropeiskoho parlamentu ta Rady 2009/73/Yes «Pro spilni pravyla vnutrishnoho rynku pryrodnoho hazu ta pro skasuvannia Dyrektyvy 2003/55/Yes» vid 13 lypnia 2009 r. [Directive 2009/73/EC of the European

- Parliament and of the Council “On common rules for the internal market in natural gas and repealing Directive 2003/55/EC” of 13 July 2009]. (n.d.). *old.minjust.gov.ua*. Retrieved from <http://old.minjust.gov.ua/file/32544.docx> [in Ukrainian].
3. Dyrektyva Yevropeiskoho parlamentu ta Rady 2009/72/YeS «Pro spilni pravyla vnutrishnoho rynku elektroenerhii ta pro skasuvannia Dyrektyvy 2003/54/YeS» vid 13 lypnia 2009 r. [Directive 2009/72/EC of the European Parliament and of the Council “On common rules for the internal market in electricity and repealing Directive 2003/54/EC” of 13 July 2009]. (n.d.). *mpe.kmu.gov.ua*. Retrieved from <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245023096> [in Ukrainian].
  4. Geyets, V. (2014). Modernizatsiia v sisteme «obshchestvo – gosudarstvo – ekonomika» [Modernization in the system “society – state – economy”]. *Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky – Journal of the European Economy*, 3 (3), 237–252 [in Russian].
  5. Sukhodolia, O.M., & Smenkovskiy, A.Yu. (2013). Enerhetychnyi sektor Ukrainy: perspektyva reformuvannia chy stahnatsiia? [Energy sector of Ukraine: the prospect of reform or stagnation?] *Stratehichni priorytety – Strategic Priorities*, 2 (27), 74–80 [in Ukrainian].
  6. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Stratehiiu staloho rozvytku «Ukraina – 2020» vid 12 sichnia 2015 r. № 5/2015 [Decree of the President of Ukraine “On the Strategy for Sustainable Development “Ukraine – 2020” dated January 12, 2015, No. 5/2015]. *www.president.gov.ua*. Retrieved from <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html> [in Ukrainian].
  7. Kostriukov, S.V. (2018). Teorii suspilnoho dohovoru: yevropeyskyi i ukrainskyi konteksty [Theories of social contract: European and Ukrainian contexts]. *Hileia: naukovyi visnyk – Gilea: Scientific Bulletin*, 130, 328–332 [in Ukrainian].
  8. Huberskyi, L.V., Nadolnyi, I.F. (Ed.), & Andrushchenko, V.P. et al. (2008). *Filosofia [Philosophy]*. Kyiv: Vikar [in Ukrainian].
  9. Yelahin, V.P. (2011). *Suchasna paradyhma rozbudovy sotsialnoi derzhavy v Ukraini [Modern paradigm of social state building in Ukraine]*. Kharkiv: Vyd-vo KharRI NADU «Mahistr» [in Ukrainian].
  10. Baltacheieva, N. (2012). Napriamy systemnoi transformatsii sotsialnoi polityky v Ukraini [Directions of systemic transformation of social policy in Ukraine]. *Ekonomist – Economist*, 8, 29–32 [in Ukrainian].
  11. Khoma, N.M. (2012). Typolohiia modelei sotsialnoi derzhavy: analiz osnovnykh pidkhodiv [Typology of models of social state: analysis of basic approaches]. *Derzhava i pravo – State and Law*, 56, 618–623 [in Ukrainian].
  12. Zakon Ukrainy «Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2016 rik» vid 25 hrudnia 2015 r. № 928-VIII [The Law of Ukraine “On the State Budget of Ukraine for 2016” dated December 25, 2015, No. 928-VIII]. (n.d.). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/928-19/page> [in Ukrainian].
  13. Zakon Ukrainy «Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2018 rik» vid 07 hrudnia 2015 r. № 2246-VIII [The Law of Ukraine “On the State Budget of Ukraine for 2016” dated December 7, 2017 No. 2246-VIII]. (n.d.). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2246-19> [in Ukrainian].
  14. Andrii Reva: Zminy v systemi sotsialnoho zakhystu naseleння poklykani zabezpechyty sotsialnu spravedlyvist ta adresnist dopomohy [Andrei Reva: Changes in the system of social protection of the population are intended to ensure social justice and targeted assistance]. (n.d.). *www.msp.gov.ua*. Retrieved from <http://www.msp.gov.ua/news/15243.html> [in Ukrainian].
  15. Fond enerhoefektyvnosti. Yak tse bude [Energy Efficiency Foundation. How it will be]. (n.d.). *www.kmu.gov.ua*. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/ZUBKO%20EE%20Fund_28_Feb2018_version%202.pdf [in Ukrainian].
  16. Hryhoriev, L.M., & Kurdyn, A.A. (Eds.). (2014). *Energeticheskie subsidii v sovremennom mire. Strany «Gruppy dvadtsiaty» [Energy Subsidies in the Modern World. Countries of the Group of Twenty]*. Moscow: AsminPrint [in Russian].
  17. Sytnyk, H.P. (2004). *Derzhavne upravlinnia natsionalnoiu bezpekoiu Ukrainy [Public administration of national security in Ukraine]*. Kyiv: NADU [in Ukrainian].
  18. Onishchenko, N., & Suniehin, S. (2015). Mekhanizm vzaiemodii osoby, hromadianskoho suspilstva i derzhavy: sutnisni ta empirychni problemy udoskonalennia [The Mechanism of Interaction of a Person, Civil Society and the State: the Essential and Empirical Problems of Improvement]. *Publichne pravo – Public Law*, 4 (20), 236–245 [in Ukrainian].
  19. Hural, P.F. (2013). Hromadianske suspilstvo i derzhava v Ukraini: vzaiemodiia i rozvytok [Civil Society and the State in Ukraine: Interaction and Development]. *Chasopys Kyiv. un-tu prava – Journal of the Kyiv University of Law*, 3, 13–16 [in Ukrainian].